

HAASTE

Haaste-lehti käsittelee rikksentorjuntaa ja kriminaalipolitiikkaa

[Rikksentorjunta](#) / [fi](#) / [Haaste-lehti](#) / Artikkele

Miten vihapuheeseen tulisi liberaalissa demokratiassa oikeudellisesti reagoida?

25.9.2024 10.07

Sananvapauden ja rikosoikeuden välinen suhde on ollut vuosikymmeniä osa julkista keskustelua. Perinteisesti sananvapauden rikosoikeudellinen rajoittaminen on mielletty uhaksi sananvapaudelle ja demokraattiselle valtiomuodolle. Perinteisen käsityksen on kuitenkin haastanut se, että erityisesti poliittinen ja muuhunkin keskusteluun jalkautunut vihapuhe on muodostumassa sananvapauden rajoittamista suuremmaksi uhaksi demokratialle. Vallitseva yhteiskunnallinen ilmapiiri on pakottanut pohtimaan uusia keinoja vihanilmauksien rajoittamiseen, jotta eri ihmisryhmien osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun voidaan turvata.

Vihapuhe on yksi yhteiskunnan keskustelluimmista puheenaiheista. Etenkin viime vuosikymmeninä vihapuhekehityksen sekä siitä käydyn keskustelun voidaan kuvailla kiihtyneen niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin. Vihapuhe on muodostunut ilmiöksi, joka on omiaan vaarantamaan liberaalin demokratian perusarvoja. Kehitystä ovat kiihdyttäneet vihapuheen moninaiset ilmenemismuodot, ja eri alustojen, ilmausten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden myötä on päädytty uudenlaisen problematiikan äärelle.

Vaikka vihapuhe on yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä, on se edelleen käsitteenä määrittelemätön. Suomen lainsäädäntö ei sisällä vihapuheen käsitettä, eikä vihapuheelle ole olemassa kansainvälisestikään vakiintunutta määritelmää. Vihapuhe onkin saanut keskustelun kiihtyessä yhä uudenlaisia merkityssisältöjä.

Merkityssisältöjen moninaistuessa on pidettävä mielessä, että kaikki vihainen puhe ei ole rangaistavaa vihapuhetta. Oikeudellisesti vihapuhe on syytä ymmärtää rikosoikeudellisesti rangaistavaksi teoksi, joka ei nauti sananvapauden suojaa.

Rangaistavaan vihapuheeseen voidaan kansallisesti puuttua useilla eri tunnusmerkistöillä, joista yksi keskeisimmistä, kiihottaminen kansanryhmää vastaan (jäljempänä kiihottamisrikos), on parhaillaan murroksessa.

Etenkin vallitsevassa poliittisessa tilanteessa vihapuheesta ja kiihottamisrikoksesta on tullut yhä enenevässä määrin oikeuspoliittisen väittelyn väline. Käsitteen valjastaminen eri poliittisia, kulttuurisia ja sosiaalisia arvoja edustavien tahojen tarkoituksiin on omiaan ruokkimaan yhteiskunnan polarisoitumista. Kun vihapuhetta pyritään määrittelemään eri intresseistä käsin, muuttuu se samalla ilmiönä vaikeammin kontrolloitavaksi.

Vihapuheilmiön poliittinen lataus ja poliittisen vihapuheen vaarallisuus

Vaikuttaa siltä, että vihapuhediskurssia halutaan hyödyntää tuomalla siihen omia arvoja ja siten pyrkiä vaikuttamaan siihen, miten ilmiö ymmärretään. Osittain tarkoitushakuisen käsitekaappauksen keinoin eri tahot kamppailevat vihapuheen määritelmästä pyrkien samalla määrittämään, miten vihapuheeseen tulisi reagoida. Kysymys on sekä poliittisesti että oikeudellisesti latautunut.

Kansallisesti arvioiden haasteet ovat viime vuosien aikana ainoastaan monipuolistuneet. Poliittisessa ilmapiirissä on painottunut pyrkimys kuvata vihapuheeseen reagoimista mielivaltaiseksi. Keskustelu on muodostunut nimenomaan kiihottamisrikoksen ja poliittisen sananvapauden väliseksi jännitteeksi. Tällöin on luonnollista, että puheenvuoroissa on korostunut kiihottamisrikoksen sananvapautta rajoittava luonne.

Puheenvuoroissa painottuu diskurssin ohjaaminen populistiseksi ”saako mitään enää sanoa?” -retoriikaksi ja sananvapauden esittäminen niin sanottuna superperusoikeutena. Kyseistä vihapuheen vaarallisuutta ja vahingollisuutta vähättelevää poliittista keskustelua käydään väitetysti siis sananvapauden puolustamisen nimissä, vaikka todellisuudessa päämääränä on taivuttaa käsite palvelemaan omia intressejä. Kuitenkin kansallisessa oikeuskäytännössä etenkin poliittinen sananvapaus ja sen merkitys osataan ottaa huomioon. Toisin sanoen poliittisen sananvapauden liikkumavaraa painotetaan enemmän kuin sen vaarallisuutta.

“ Toisin sanoen poliittisen sananvapauden liikkumavaraa painotetaan enemmän kuin sen vaarallisuutta.

Paradoksaalisesti nimenomaan poliittisessa retoriikassa ovat yleistyneet erilaiset vihanilmaukset. Etenkin rasistinen kielenkäyttö on voimistunut. Poliittista vihapuhetta on pidettävä erityisen vaarallisena, sillä sen voidaan katsoa normalisoivan vihapuheen osaksi yhteiskunnallista diskurssia ja alentavan myös kansalaisten kynnystä keskustella eri ihmisryhmistä provokatiivisesti. Siitä huolimatta sananvapausdoktriinimme lähtökohtana on, että liberaalissa demokratiassa on siedettävä provokatiivisiakin väitteitä, vaikka ne olisivat kohdettaan alentavia tai loukkaavia. Missä sananvapauden ja sen rikosoikeudellisen rajoittamisen rajat siis kulkevat?

Sananvapauden ja sen rikosoikeudellisen rajoittamisen rajanvetoa

Sananvapauden rooli demokratian kulmakivenä on kiistaton. Nykypäivän liberaalissa demokratiassa sananvapauden turvaaminen ei kuitenkaan ole täysin mutkatonta eikä enää automaattisesti merkitse yksinomaan sanomisen vapautta, vaan myös vastuuta. Sananvapaus ei siis ole absoluuttinen oikeus, vaan sitä voidaan tietyin edellytyksin rajoittaa.

Sananvapaus ja vihapuhe ovat muodostuneet vastinpariksi, joka keskusteluttaa niin yhteiskunnallisesti kuin oikeudellisestikin. Etenkin se, miten vihapuheeseen olisi rikosoikeudellisesti perusteltua reagoida, on jatkuvan yhteiskunnallisen keskustelun kohteena. Monet korostavat sanomisen oikeutta ja katsovat sananvapautta rajoitettavan rikoslailta jo liiaksi. Perinteisesti sananvapauden rikosoikeudellinen rajoittaminen onkin mielletty uhaksi sananvapaudelle ja liberaalille demokratialle.

Voimistuva vihapuhekehitys on kuitenkin haastanut perinteisen käsityksen siitä, miten sananvapauden rikosoikeudelliset rajoitukset heikentäisivät sananvapautta ja näin demokraattisen yhteiskunnan toimivuutta. Päinvastoin vihapuhekehityksen on nähty kaventavan sananvapautta ja vaikuttavan heikentävästi eri ryhmien yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Keskustelussa on siis painottunut myös tarve puuttua vihapuheeseen päättäväisemmin.

Reagoiminen lainsäädännöllisiin muutostarpeisiin

Etenkin kiihottamisrikostunnusmerkistön merkitys on korostunut viimeisen vuosikymmenen aikana. Kehitettävää on kuitenkin sekä lainsäädännön että lainsoveltamisen osalta. Kiihottamisrikoksen tunnusmerkistön viimeisimmästä uudistamisesta on kulunut yli vuosikymmen. Aika ei rikosoikeudellisen uudistustyön näkökulmasta ole erityisen pitkä, mutta kyseessä on merkittävä ajanjakso yhteiskunnallisille kehityskuluille.

Vahvimman katalyytin lainsäädännön kehittämiseksi luo kuitenkin ennen muuta Euroopan komission vuonna 2021 Suomea vastaan käynnistämä rikkomusmenettely rasismipuitepäätökseen sisältyvien eräiden määräysten täytäntöönpanosta. Komission näkemyksen mukaan kansallinen kiihottamisrikos on liian suppea eikä sillä pystytä riittävästi torjumaan rasismia ja muukalaisvihaa. Myös Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio on vaatinut Suomelta tiukempaa puuttumista vihapuheeseen.

Sananvapausulottuvuuden huomioiminen lainsoveltamisessa

Lainsoveltamisen osalta vihapuhekehityksen kiihtyminen on tullut näkyväksi ennen muuta kiihottamisrikostunnusmerkistön soveltamisessa, joka on viimeisen vuosikymmenen aikana lisääntynyt merkittävästi, siinä missä aikaisempaa soveltamiskäytäntöä voidaan kuvailla lähes olemattomaksi. Kiihottamisrikoksen tunnusmerkistö on siis nykyään avainasemassa puuttuessa erilaisiin ihmisryhmiin kohdistuvaan rangaistavaan vihapuheeseen. Vaikka soveltamiskäytännön aktivoituminen on puollettavaa, ei se itsessään ole riittävää pyrittäessä löytämään oikeasuhteiset

keinot reagoida sananvapauden ja vihapuheen väliseen jännitteeseen.

Tällaisenaan kansallisessa oikeuskäytännössä huomioidaan sananvapausargumentaatio lähinnä arvioitaessa teon syyksiluettavuutta, kun taas rangaistusta mitattaessa kiihottamisrikokseen liittyvää sananvapausulottuvuutta ei huomioida riittävästi. Soveltamiskäytännössä tulisikin nykyistä selkeämmin tunnistaa uhkaavan ja väkivaltaan yllyttävän vihapuheen erityinen vahingollisuus ja vaarallisuus verrattuna panettelemaan ja solvaavaan vihapuheeseen.

“ *Soveltamiskäytännössä tulisikin nykyistä selkeämmin tunnistaa uhkaavan ja väkivaltaan yllyttävän vihapuheen erityinen vahingollisuus ja vaarallisuus verrattuna panettelemaan ja solvaavaan vihapuheeseen.*

Rikosoikeuden rooli sananvapauden ja liberaalin demokratian turvaajana

Koska vihapuheeseen puuttuminen on ajankohtaisempaa kuin ikinä, on liberaalin demokratian toteutumisen nimissä sananvapaus ja rikosoikeus syytä katsoa ennemminkin toisiaan tukeviksi kuin vastakkaisiksi voimiksi. Yhtäältä sananvapauden korostaminen ja toisaalta vihapuheen voimistuminen on johtanut paradoksin äärelle, jossa sananvapautta pystytään suojelemaan sitä rajoittamalla. Sananvapauden turvaamisen ei kuitenkaan tarvitse tai varsinkaan pidä olla ainoastaan rikosoikeuden tehtävä. Kuten usein todetaan, lait yksin eivät riitä turvaamaan sananvapautta, vaan tarvitaan suvaitsevaisuuden henkeä. Siitä huolimatta rikosoikeuden roolin voidaan katsoa muuttuneen sananvapautta rajoittavasta sitä turvaavaksi.

Jasmin Hannonen

Kirjoittaja työskentelee rikosoikeuden väitöskirjatutkijana Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa, jossa hän kirjoittaa väitöskirjaa vihapuheesta.

Ks myös: Jasmin Hannonen & Tatu Hyttinen: [Kiihottaminen kansanryhmää vastaan alioikeuskäytännössä](#). Defensor Legis 2/2023.

Kuva: Pixabay

[Haaste 3/2024](#)

3-2024 DEMOKRATIA KIIHOTTAMINEN KANSANRYHMÄÄ VASTAAN LAINSÄÄDÄNTÖ RIKOSOIKEUS
SANALLINEN VIESTINTÄ SANANVAPAAUS TIETO VIHAPUHE

